

3. Zaključna razmatranja

3.1. Procesi oblikovanja prostornog mozaika specifičnih elemenata razmatranih pojava iz bunjevačkih svadbenih običaja

Na temelju raščlambe specifičnih elemenata u bunjevačkim svadbenim običajima i njihove pojavnosti na prostorima jugoistočne Europe, pokušat ću dešifrirati kakve spoznaje donosi tim postupkom oblikovani mozaik koji se slagao element po element i postupno poprimao prepoznatljivu fizionomiju. Osim važnosti sastavnih elemenata koji ga čine, potrebno je utvrditi uže područje njihova prožimanja s vlaškim elementima, s jedne strane i putove njihova širenja u prostoru, s druge strane. Brojni specifični elementi u bunjevačkim (ujedno i vlaškim) svadbenim običajima, predstavljeni u prethodnim poglavljima tvore tkivo i sadržaj toga mozaika. Istovremeno ukazuju i na načine njihova nastajanja i oblikovanja, kao i na pravce njihova širenja u prostoru. Iz prostornog rasporeda sastavnih elemenata sad već prepoznatljivog mozaika dobivaju se uvidi u njihovu uzročno-posljedičnu povezanost.

Područja s najviše potvrda elemenata bunjevačkih svadbenih običaja u međuprostoru između dalmatinskih i primorsko-ličkih, s jedne strane, i podunavskih Bunjevaca, s druge strane, obuhvaćaju šire područje Podunavlja (Banat, Bačka, Baranja, Srijem), Slavoniju približno do požeškog, gradiškog i novljanskog kraja, uključujući i Slavonsku i dijelove Bosanske Posavine, te dijelove sjeverne, zapadne i središnje Bosne, ponajviše područja s lijeve i desne strane rijeke Vrbas, obuhvaćajući područja između izvorišta rijeka Vrbas i Bosna, dolinom Neretve i dalje do Livanjskog polja i graničnih područja Dalmacije. Neki od tih elemenata prodiru sve do Istre, dakle, duž Jadrana dalje prema sjeveru od primorsko-ličkog bunjevačkog ogranka (Lika, Primorje, Gorski kotar), a iznimno ih zatičemo po Kordunu, Baniji, Pokuplju, Žumberku, Moslavini i u Podravini te nešto izraženije u Bilogori. Zanimljivo je da su na širem području potencijalne bunjevačke pradomovine zastupljeni gotovo svi karakteristični elementi bunjevačkih svadbenih običaja, ali njihove potvrde nisu guste. Može se reći da nekim od elemenata ima samo tragova na širem dalmatinsko-dinarskom prostoru, uz izuzetak nešto gušće zastupljenosti pojedinih pojava. Slijedeći te tragove nastavlja se njihova nešto gušća pojavnost duž južne jadransko-dinarske granične zone u pravcu jugoistoka od ušća Neretve, Pelješca, južne Dalmacije s Konavlima, dijelova istočne Hercegovine, Boke kotorske, južne i jugoistočne Crne Gore preko jugozapadne Srbije, Kosova i zapadne Makedonije sve do područja sjevernoga Pinda na sjeveru Grčke, među Vlasima, starosjedilačkom romanskom skupinom na Balkanu. Na tom području zastupljeni su gotovo svi karakteristični elementi bunjevačkih svadbenih običaja, izostaju tek podatci o rijetkima među njima (posjet i darivanje kuma od strane nevjeste i nevjeste od strane njezinih roditelja i rodbine na važnije kalendarske blagdane nakon svadbe, sabiranje novca na kolač, prijelaz preko vode, prostiranje platna pred ulazom u mladoženjin dom, no potvrda ima u izvorima općenito za Vlahe, te specifični elementi vezani uz jabuku i nepoželjno okretanja nevjeste u povorci). U isto vrijeme ti isti elementi

i svi preostali potvrđeni su i na području sjevernije vlaške skupine u sjeveroistočnoj Srbiji, s izuzetkom samo odvojenog sjedenja muških i ženskih svatova i izbjegavanja susreta dviju nevjesti. Vjerovanja vezana uz susret dviju nevjesti potvrđena su u Vlaha na sjeveru Grčke, dok odvojeno sjedenje muških i ženskih svatova potvrđuju samo opći podatci o vlaškim svadbenim običajima, kao i običaj ulaska nevjeste u mladoženjin dom preko pokrivenog praga.

Dakle, ako se svadbeni običaji starobalkanskog romanskog stanovništva i Hrvata Bunjevaca promatraju kao cjelina, bez obzira na kojim područjima oni obitavaju, može se uočiti da su im zajednički svi elementi koji su se korak po korak u prethodnim poglavljima posložili u mozaik koji u konačnici ukazuje na njihovu uzročno-posljedičnu povezanost. Gustoća podataka o pojedinim elementima nije na svim tim prostorima podjednaka. Među Vlasima nema potvrda samo o kumovoj ulozi nevjestina čuvara i o darivanju kuma na važnije blagdane nakon svadbe. Nadalje se vlaški elementi pojavljuju prema sjeveroistoku u širem međuprostoru dviju glavnih vlaških enklava (ostali krajevi Makedonije, poglavito južno Pomoravlje i jugoistočni dijelovi Srbije i Bugarska). Ti se utjecaji šire moguće i dalje, no njihovo prodiranje u karpatsko područje ostaje zasad dobrim dijelom nepoznanica, premda se neki od razmatranih elemenata susreću i na tom prostoru, a njihov slijed izvan prostora jugoistočne Europe ne razmatra se dalje prema sjeveru. Pod vlaškim elementima podrazumijevam samo one elemente za koje bi se moglo utvrditi da su romanskog podrijetla. Na ovom stupnju istraživanja nije niti moguće (a nije niti nužno) sasvim pouzdano utvrditi podrijetlo svakoga od tih elemenata. Čini se da se većinom radi o kombinaciji vlaško-slavenskih kulturnih elemenata kojima bi konačno ishodište moglo biti zajedničko (indoeuropsko) pa je srodna osnova mogla pogodovati lakšem i bržem prožimanju slavenskog i predslavenskog sloja. Milovan Gavazzi u raspravi „Sudbina značajnih kulturnih elemenata naslijeđene kulture južnih Slavena“ pojašnjava te procese:

Ali u tim procesima akulturacije na jugoistoku Europe treba imati pred očima nepobitnu činjenicu, da se tu susretala ... tadašnja slavenska kultura sa starosjedilačkom s kojom je u stvari imala i zajedničkih, pače istovjetnih ili vrlo sličnih elemenata. U tim se slučajevima nije moglo raditi o 'konkurentskim' suprotnostima elemenata inače iste vrste, ali različita oblika, sastava ili naziva, nego se moglo slivati upravo potenciranje dotičnih tradicija, pa po tome i donesenih slavenskih. Akulturacija je u takvim slučajevima značila ojačanje i produženje života neke tradicije, a ne bitnu promjenu ili nestanak (1993:124).

Upravo su takvi procesi obilježili određene specifične elemente iz svadbenih običaja u susretu slavenske i starosjedilačke kulture. Već sam razmatrajući pojedine elemente naglasila da su oni kombinacija elemenata i jednoga i drugoga kulturnog sloja koje većinom nije moguće sa sigurnošću razlikovati. Još je Nikola Pantelić u razmatranjima tradicionalnih elemenata u svadbenim običajima sjeveroistočne i dijela srednje Srbije, u kojima prevladavaju vlaški i vlaško-slavenski elementi u svadbenim običajima, naglasio da nije uvijek lako i moguće razlučiti i utvrditi koji

su elementi jednoga ili drugoga podrijetla, budući da oni u svojoj osnovi imaju i vrlo široku opću, indoeuropsku podlogu i moguće druge naslage (isp. Pantelić 1981:200). Osim toga preciznije određivanje podrijetla pojedinih elemenata dodatno otežava činjenica da su Vlasi prodirali i u sjeverne slavenske krajeve. Tako se neki elementi mogu činiti slavenskog podrijetla, a da to nisu, odnosno ne moraju biti. Na toj osnovi stvara se neka vrsta začaranog slavensko-romanskog kruga u kojemu je vrlo teško razlikovati elemente koji su genetski povezani od onih koji su nastajali i oblikovali se kao posljedica kulturnih veza.

Prema pokazateljima prostorne zastupljenosti razmatranih elemenata bunjevačke (i vlaške) svadbe, uvjetno rečeno, bunjevački ogranak na sjeveru (podunavski Bunjevci) duž gotovo čitavoga istočnog panonskog prostora isprekidanom putanjom od Bilogore i Podravine preko Moslavine, Banije, Pokuplja i Gorskog kotara, spaja se s bunjevačkim ogrankom na zapadu (primorsko-lički Bunjevci). Nepravilna prividna kružna putanja nastavlja se duž čitavog jadransko-dinarskoga graničnog pojasa, zahvaćajući nadalje već spomenuta jugoistočna područja, spaja se s vlaškom jezgrom na sjeveru Grčke. Nastavlja se ona prema sjeveru preko istočnih rubnih prostora jugoistočne Europe do vlaških područja sjeveroistočne Srbije, a potom se preko Vojvodine sve do Bačke zatvara nepravilno vijugavo valovita kružna putanja zajedničkih vlaško-bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima. Ne može se bez uvažavanja povijesnih procesa i pojednostavljenom usporedbom zaključiti kako je upravo to putanja prenošenja tih elemenata prema zapadu i sjeveru u oba smjera. Tako pojednostavljeno i linearno predstavljena prividna kružna putanja nije, daka-ko, pokazatelj načina prenošenja karakterističnih vlaških elemenata u zapadne i sjeverne krajeve i njihova spajanja s elementima bunjevačkih svadbenih običaja. Ona je zapravo zaokružena slika zatečenog stanja unutar koje se prema rasporedu specifičnih elemenata postupno slagao i oblikovao osebujan mozaik. Pokušat ću nadalje otkriti i dešifrirati složene procese stvaranja toga mozaika, koji su započeli i zbivali se negdje na južnim rubnim dijelovima te nepravilno zaokružene putanje.

Imajući u vidu etnokulturno oblikovanje Bunjevaca, polazim od sljedeće pretpostavke. Počeci procesa njihova etnokulturnog oblikovanja mogli su se zbivati na krajnjim točkama hrvatskih tragova negdje na jugoistočnim dinarsko-jadranskim graničnim područjima. Tu su se negdje prožimali vlaški i hrvatski (u to vrijeme ne još potpuno izdiferencirani) kulturni elementi, koji su dali temelj nastajanju i oblikovanju osebujne hrvatske skupine poznate pod imenom Bunjevci. Doticaji starosjedilačkog romanskog stanovništva s doseljenim Slavenima uzrokovali su takva prožimanja i s ostalim slavenskim narodima, kako je to pokazao zatvoreni istočni dio toga rekonstruiranoga kruga, koji je i u međuprostoru prožet s vlaškim primjesama (Makedonci, Srbi i Bugari). Kasnijim širenjem Vlaha iz unutrašnjosti Balkana prema zapadu ta se putanja počinje zaokruživati u tom pravcu daljnjim prožimanjem slavensko-romanskih kulturnih elemenata u doticajima Vlaha i skupina slavenskih naroda koji su naseljavali te prostore (Crnogorci i Hrvati). U ranim vlaško-slavenskim doticajima valja tražiti začetke nastajanja osebujne hrvatske skupine poznate pod imenom Bunjevci. Vrijeme začetaka tih procesa moglo je biti

i ranije, još u vrijeme prvih prodiranja Slavena prema Jadranu, gdje je u to vrijeme sasvim sigurno bilo romanskih skupina stanovništva. Dio zatečenog stanovništva u dinarskom zaleđu mogao je biti potiskivan bliže gradovima na obali Jadranskoga mora. Budući da ih je moralo biti manje u odnosu na doseljene Slavene, nije isključena mogućnost da su ih oni još u toj ranoj fazi postupno asimilirali. Dakle, nisu se nužno sve starosjedilačke skupine morale povlačiti prema jugoistoku. Njihovim kasnijim pojačanim povratnim prodorima prema sjeverozapadu, ti su se procesi mogli intenzivirati. Prema tim pokazateljima, Bunjevci su se mogli oblikovati u jugoistočnom dinarsko-jadranskom graničnom pojasu. Još prije turskih prodiranja na ta područja, moglo je doći do pomicanja hrvatskog stanovništva (uključujući i asimilirane Romane) uslijed širenja srpske države pod upravom Nemanjića prema tim prostorima. Na to ću se pitanje još vratiti u kasnijoj raspravi. Karakterističan prostorni raspored zajedničkih bunjevačko-vlaških svadbenih elemenata upućuje na takvu pretpostavku. Krug se širi dalje prema zapadu znatno kasnije kada su se Bunjevci već oblikovali u prepoznatljivu etničku skupinu. Pod prijetnjom turskih nasrtaja razdvajaju se oni u dva ogranka i napuštaju svoje šire ishodišno područje. Ogranak, koji kreće u pravcu zapada duž dalmatinskog zaleđa, u najvećoj masi naseljava se od sjeverne Dalmacije do Primorja, Like i Gorskog kotara (u više manjih seobnih valova), a čini se da se dijelom priključio i ostaloj hrvatskoj dijaspori u 16. i 17. stoljeću, usmjerenoj prema Istri i sjevernim jadranskim otocima i u Gradišće, sa južnih jadranskih i dinarskih prostora.²⁴⁰ Osim toga, ima naznaka i o kasnijim bunjevačkim seobama na neke sjeverne jadranske otoke (Pavelić 1991:33-34). Bunjevački seobeni val prema sjeveru presijeca prividnu bunjevačko-vlašku nepravilno oblikovanu kružnicu i tim valom mnogi specifični zajednički bunjevačko-vlaški elementi šire se i u neka područja u međuprostoru unutar tako oblikovanog prostora.

Za razliku od seobenog vala usmjerenog prema zapadnim stranama duž dinarsko-jadranskog graničnog pojasa, koji je u prvom redu zahvatio hrvatski živalj, migracijama prema sjeveru i sjeverozapadu (pored bunjevačkih seoba orijentiranih prema sjeveru i sjeveroistoku), bili su zahvaćeni i drugi istočnije naseljeni slavenški narodi, u prvom redu Srbi, a dijelom i Crnogorci (usp. Skarić 1919; Skok 1919; Valentić 1992). Dakle, prividna vlaško-bunjevačka kružna putanja utvrđena rekonstrukcijom na osnovi prostornog rasporeda specifičnih elemenata u njihovim svadbenim običajima, nije se oblikovala jednostavnim zatvaranjem kruga s juga prema sjeveru i sjeveroistoku i s juga prema zapadu i sjeverozapadu. Vlaški elementi mogli su dobrim dijelom pritjecati u istočne panonske krajeve i izravno s juga poglavito posredstvom srpskih migracija. Taj se način prenošenja kulturnih dobara čini jednostavnijim i izravnijim. Analiza podataka pokazala je da taj put zasigurno nije jedini put prijenosa vlaških kulturnih dobara u podunavske krajeve. Raznorodnim i višekratnim srednjovjekovnim migracijama njihova strujanja prema zapadu i sjeverozapadu ispresijecana su u raznim pravcima. Na taj su se način ujedno širili i

²⁴⁰ Usp. Pavičić 1962; Pavelić 1991; Bertoša 1986:30; Valentić 1992.

brojni vlaški kulturni elementi različitim putovima, među kojima značajno mjesto zauzimaju bunjevački seobeni valovi. Dio prividnog kružnoga obruča na njegovome sjeverozapadnom dijelu (od Like i Korduna preko Gorskog kotara, Pokuplja, Banije, Žumberka i Moslavine do Bilogore i Podravine) isprekidan je i nepravilnog je oblika. Razlog tome upravo je činjenica da su pojedini vlaški elementi, koji su zajednički s bunjevačkim, na te prostore mogli stizati i seobama koje su presijecale bunjevački seobeni val prema sjeveru i sjeverozapadu, ali i bunjevačkim seobama prema Slavoniji.

Vlaški su se elementi prožimali i kombinirali sa slavenskim elementima južno-slavenskih naroda naseljenih po istočnim stranama jugoistočne Europe. Već tako oblikovani elementi mogli su pritjecati širenjem srpske države prema zapadu, prvo u istočne dijelove dinarskoga areala, a kasnije, osobito u vrijeme turskih nasrtaja s istoka, potiskivani su još i dalje prema sjeverozapadu. Neki od tih elemenata mogli su se širiti i kasnijim seobama iz Primorja i Like prema Slavoniji (usp. Pavičić 1953; usp. Rajković i Jurković 2006; usp. Vuković 2009:81-86). Sva ta ispremiješanost i ispresijecanost viševrsnim i višestrukim etnokulturnim strujanjima preko središnjeg dijela jugoistočne Europe u prvom redu, a to je dobrim dijelom prostor današnje države Bosne i Hercegovine, stvorila je vrlo složen etnokulturni mozaik, kako upravo unutar toga središnjeg prostora jugoistočne Europe, tako i njezinih rubnih dijelova. Kasnijim pritjecanjem i taloženjem novih elemenata s istoka, ta se etnokulturna slika još dodatno zakomplirala.

Ovako rekonstruirana putanja širenja već oblikovanih bunjevačko-vlaških svadbenih elemenata u dva osnovna pravca (ispresijecana brojnim drugim seobama) može se na prvi pogled doimati apstraktnom i iskonstruiranom, ukoliko se ne ispuni kulturnim sadržajem (specifičnim elementima), koji mogu potkrijepiti pretpostavku o načinu njihova nastajanja i oblikovanja, a potom i njihova širenja u prostoru i vremenu. Takvim postupkom može se barem pokušati dokazati da nije riječ samo o domišljanjima, već o konkretnim pokazateljima etnokulturnih procesa kojima je u različito vrijeme čitav taj prostor bio zahvaćen. Dakako da je formulacija „rekonstruirana putanja širenja zajedničkih bunjevačko-vlaških elemenata“ pojednostavljen izričaj za predodžbu o tim procesima. Osvrtom na višestruke pravce srednjovjekovnih migracija na prostorima jugoistočne Europe, već sam naglasila da osim hrvatsko-vlaškim prožimanjima oblikovanih elemenata, sadrže oni i elemente poznate i drugim južnoslavenskim narodima, koji su svima njima zajednički, upravo stoga što su nastajali iz uzajamnog prožimanja srodnih vlaško-slavenskih kulturnih slojeva u širem smislu na istočnim prostorima jugoistočne Europe, uključujući i nešto zapadnije krajeve, kada je riječ o crnogorsko-vlaškim i hrvatsko-vlaškim doticajima. Vlaški elementi uklapali su se postupno u običaje raznih doseljenih slavenskih skupina na tim raznim područjima. U isto vrijeme odvijao se i obrnuti proces: slavenski elementi preplavljivali su starosjedilačku romansku podlogu i iz toga uzajamnog prožimanja dolazilo je s vremenom do vlaško-slavenske simbioze, kako je taj proces označio Špiro Kulišić u više svojih radova. Otuda proizlaze opći zajednički slavensko-vlaški ispremiješani kulturni elementi, koji su se oblikovali

na istočnim i jugoistočnim dijelovima prostora kojega označavamo jugoistočnom Europom, od Crnoga, pa sve do južnih i središnjih dijelova Jadranskoga mora, zadirući tako i u zapadnu polovicu ovoga šireg prostora. Kasnijim se migracijama oni šire i dalje duž Jadrana sve do Istre. Taj prostorni potez zasigurno nije linearan i zahvaća sve važnije vlaške enklave na jugu i jugoistoku Balkana. Ujedno se može smatrati rasadištem kombiniranih vlaško-slavenskih kulturnih dobara u širem smislu, s jedne strane, prema sjevernim, a s druge strane, prema zapadnim i sjeverozapadnim krajevima jugoistočne Europe. U prvo vrijeme širila su se ona izravnim vlaškim nomadskim krstarenjima, a kasnije višestrukim i viševrsnim selidbenim valovima tijekom srednjeg vijeka, kao izravna posljedica povijesnih zbivanja u to doba. S jedne strane, kasnijim bunjevačkim seobama prema sjeveru s krajnje zapadne točke toga pretpostavljenog rasadišta, i srpskim seobama s juga, s druge strane, ta se dva osnovna pravca širenja zajedničkih vlaško-slavenskih elemenata spajaju negdje na sjevernim panonskim prostorima.

Dakle, prostorni mozaik specifičnih elemenata bunjevačkih svadbenih običaja šarolik je i obuhvaća dobrim dijelom i područja izvan triju glavnih bunjevačkih ograna. Može se nakon općeg pregleda migracijskih strujanja, zapaziti da su bunjevački seobeni valovi u pravcu zapada i sjevera u znatnoj mjeri pridonijeli upravo takvom prostornom rasporedu specifičnih elemenata na zapadnim stranama jugoistočne Europe. Dakako da su neke od tih elemenata mogla donijeti i druga srednjovjekovna strujanja s istoka, budući da su svi ti elementi u isto vrijeme zastupljeni i na jugoistočnim i istočnim stranama jugoistočne Europe. Napose, njihova ishodišna područja nalaze se upravo na tim prostorima slavenskih i starosjedilačkih susreta na prostoru od Crnoga do Jadranskoga mora.

U vrijeme bunjevačkih seoba, poglavito prema sjeveru, već je ranijim strujanjima s istočnih strana međuprostor mogao biti zahvaćen i nekim od vlaških elemenata. Ta strujanja mogla su se i međusobno susretati, sudarati i ispreplitati. Većina tih elemenata zastupljena je u tom međuprostoru u raznih skupina stanovništva. Većinom je ipak riječ o hrvatskom stanovništvu Bosne i Hercegovine, s kojima su Bunjevci mogli na putu prema sjeveru imati bliže kontakte, a osobito u Slavoniji, gdje su gotovo sve karakteristične pojave bunjevačkih svadbenih običaja zastupljene. Bunjevačke migracije uzrokovale su na čitavom tom međuprostoru nova etnokulturna preslojavanja i prožimanja srodnih kulturnih elemenata. Podudarnost tih specifičnih bunjevačko-vlaških elemenata u svadbenim običajima s bosanskim u nekim dijelovima Bosne, mogu biti pokazatelji putova njihova pomicanja prema sjeveru i sjeveroistoku. Osobito je zanimljiva njihova podudarnost sa šokačkim elementima, što ukazuje na svu složenost razvojnih procesa, koji su s jedne strane zahvatili bunjevačku skupinu, a s druge strane, zatečeno stanovništvo na njihovome putu prema sjeveru. Sve te podudarnosti u međuprostoru upućuju na njihov moguć utjecaj na ostale hrvatske skupine, u prvom redu na Šokce. Međutim, kako je već rečeno, kulturna strujanja na ovim prostorima bila su višestruka, tako da su i drugi utjecaji na hrvatsko stanovništvo srednje, zapadne i sjeverne Bosne i istočne Slavonije bili podjednako moguć, tim više što su srodni bunjevačko-vlaškim

kulturnim elementima, koji su se preko tog prostora rasađivali. Pretpostavlja se da su Šokci podrijetlom iz Bosne i to poglavito s istočnih strana i da su prvo naselili Slavoniju, a potom i Bačku (usp. Pavičić 1953). Istraživanje njihova podrijetla znatno je otežano uslijed islamizacije prostora njihova mogućeg matičnog područja. Osim toga, možda bi etnološki pokazatelji dali drugu sliku o njihovoj etnokulturnom oblikovanju. Međutim, ta je problematika izvan okvira ovoga istraživanja. Zanimljive podudarnosti u bunjevačkim i šokačkim svadbenim običajima potakle su me da se ipak osvrnem i na ovu hrvatsku skupinu, koja obitava u Slavoniji, Srijemu, Baranji i Bačkoj.²⁴¹ Postoje i razlike u njihovome kulturnome naslijeđu (usp. Černelić 2006:153-165). Međutim, o tome se ne može nešto konkretnije reći, budući da ta problematika nije dovoljno istražena. Da bi se to moglo, bila bi nužna osmišljena, sustavna i vrlo temeljita istraživanja. Zasad je moguće samo ukazati na karakterističan razmještaj specifičnih bunjevačko-vlaških elemenata na čitavom prostoru jugoistočne Europe, u okviru kojega je razmještaj tih elemenata osobito zanimljiv i na širem panonskom prostoru. Na te su prostore zajednički slavensko-vlaški elementi mogli pritjecati izravnim srpskim migracijama s juga prema sjeveru i bunjevačkim s jugozapadnih dinarsko-dalmatinskih područja. Na tu mogućnost

²⁴¹ Već sam u prethodnom istraživanju sasvim općenito ukazala na te podudarnosti, a razmatranjem pojave osebujnog postupka pri blagoslovu mladenaca ta sam zapažanja potkrijepila: „Još je i Erdeljanović uočio suglasnost kulturnih elemenata primorsko-ličkih i dalmatinskih Bunjevaca i katolika u Slavoniji s jedne strane, a s druge strane u panonskom prostoru suglasnost kulturnih elemenata u Slavonaca i u bačkih Bunjevaca. Takva ga zapažanja navode na tvrdnju da to *nesumnjivo svedoči o zajedničkom (širem) izvoru tih običaja, odnosno o zajedničkom centru iz kojega su se nosioci tih običaja morali razići*. Njegova su razmišljanja išla čak toliko daleko da je ustvrdio: *Taj je pojav nesumnjivo svedočanstvo o nekom tešnjem srodstvu jednih s drugima* (Erdeljanović 1930:251, 254-255). Erdeljanović tim pitanjima pristupa sasvim uopćeno i na toj razini njegova razmišljanja mogu biti prihvatljiva jer područje Slavonije, osobito njezini istočni dijelovi i Posavina, priključujući tome i Baranju, Srijem i Bačku, vrlo uvjetno rečeno, pokazuje stanovite srodnosti kulturnoga naslijeđa, koje u sebi sadrži osim karakterističnih panonskih kulturnih elemenata i niz kulturnih elemenata dinarskog i jadranskog podneblja. Pokazatelja o tome ima, tako su utvrđena određena podudaranja u kulturnim pojavama između šireg dubrovačkog područja s jedne strane i Slavonske Posavine, istočne Slavonije i Baranje, s druge strane (Stojanović 1967:105; Belaj 1972:196; Andrić 1991:9-11). Novija saznanja o takvim podudaranjima između dubrovačkog područja i njemu susjednih sa svim regionalnim skupinama podunavskih Bunjevaca, govore u prilog takvim zapažanjima (usp. Černelić 1991, na više mjesta u knjizi, u prvom redu, str.130-146; Černelić, 1989:21-22). Međutim, da bi se dokazao *zajednički (širi) izvor tih običaja*, a još više *tješnje etničko srodstvo* potrebno bi bilo izvršiti temeljitu komparativnu analizu, koja bi se zasnivala na što većem broju sustavno prikupljenih činjenica. Pritom se ne bi smjele zanemariti kulturne razlike na tim prostorima. Prostorna zastupljenost pojave specifičnog blagoslova s kolačem također ukazuje na kulturne veze između južnodalmatinskog odnosno šireg jadranskog prostora i istočnopanonskog. Premda je u panonskome arealu riječ tek o tragovima ovome obredu, zasad ne i o više potvrda ili široj zastupljenosti običaja, ti su tragovi vrlo značajni, jer je riječ o osebujnom elementu jednoga običaja, pa se ne može reći da je slučajnost što se on u tim prostorima održao u tragovima upravo u svome karakterističnom obliku.“ (Černelić 2006:242). Razmatranjem drugih elemenata u bunjevačkim svadbenim običajima mogu se potkrijepiti ta zapažanja novim argumentima. Riječ je u prvom redu o zajedničkim bunjevačko-vlaškim elementima u užem smislu, odnosno o slavensko-vlaškim u širem smislu. U svjetlu novih istraživanja, Erdeljanovićeva opća konstatacija o „zajedničkom centru iz kojega su se nosioci tih običaja morali razići“ i o „tešnjem etničkom srodstvu“ nalazi svoje konkretnije obrise. Međutim, kako je već naglašeno, bez temeljite i sustavne komparativne analize tu problematiku ne bi bilo moguće pobliže rasvijetliti.

upućuju zajednički elementi u svadbenim običajima raznih naroda na tim prostorima, koji svoje ishodište imaju na Balkanu, dakle, na prostorima pojačanih slavenskih i starosjedilačkih uzajamnih doticaja i prožimanja. To bi mogao, između ostaloga, biti razlog mnogim zajedničkim elementima u bunjevačkim i srpskim svadbenim običajima u Bačkoj i šire u Vojvodini, čijom su seobom s juga takvi srodni elementi također mogli pritjecati na ove prostore. Dakle, i Bunjevcima i Srbima u Bačkoj ti su elementi morali biti poznati u njihovoj pradomovini, koje su oni u te krajeve prenijeli svaki svojim seobenim valom, te stoga uglavnom ne bi trebali biti rezultat njihove moguće kasnije akulturacije. Suglasje njihovih naslijeđenih zajedničkih vlaških i slavensko-vlaških elemenata moglo je pogodovati da se oni u novoj sredini u obje skupine sačuvaju kroz međusobne kulturne kontakte. Zanimljivo je da su mnogi od tih elemenata upravo karakteristični za istočni dio panonskog area-la pa bi se bez njihova temeljitog istraživanja moglo vrlo lako pogrešno i brzopleto zaključivati o njihovu izvorištu.

3.2. Prostorni raspored kombinacije specifičnih elemenata bunjevačkih svadbenih običaja

Kombinacijom podataka dobiva se nalaz komparacije. U ovome poglavlju konkretnije ću prikazati distribuciju kulturnih elemenata u prostoru te ukazati na složena etnokulturna prožimanja uslijed povijesnih procesa u okviru kojih su se ona ostvarivala. Pokušat ću rasvijetliti moguće ishodišne prostore bunjevačke pradomovine, putove prenošenja njihovih kulturnih dobara prema sjeveru i zapadu i potkrijepiti ih osvrtnom na prostorni raspored kombinacije specifičnih elemenata utvrđenih na osnovi raščlambe građe u središnjim poglavljima ove studije. U ovaj osvrt uključit ću i ulogu kolača u obredu blagoslova i prstenovanja mladenaca, koji su razmatrani u knjizi *Bunjevačke studije* (2006:233-251). U prethodnom potpoglavljju spomenula sam područja na kojima se svi ti elementi javljaju u svadbenim običajima, ponegdje samo u tragovima, a drugdje učestalije. Također sam naglasila da su svi razmatrani elementi zajednički vlaškim i bunjevačkim skupinama u cjelini. Neki od njih nisu zastupljeni u svim bunjevačkim ograncima, niti na svim područjima unutar tih ograna, kao niti među svim vlaškim skupinama. Međutim, većina im je elemenata zajednička na njihovu ukupnom etničkom prostoru.

Već sam prikazala raspored zastupljenosti specifičnih elemenata u dvije glavne vlaške skupine, među kojima je većina svojstvena svim Vlasima. Jedino su mi za te dvije skupine dostupni potpuniji podatci o svadbenim običajima, uz nešto općih podataka o vlaškim svadbenim običajima. Svi ti utvrđeni zajednički, uvjetno nazvani bunjevačko-vlaški, elementi u različitim kombinacijama u isto vrijeme karakteristični su za sve podunavske Bunjevce (ne nužno na svim njihovim područjima svaki od tih elemenata) te za većinu primorsko-ličkih Bunjevaca.

Uloga kuma kao svatovskog starješine, izbor krsnog kuma, kao i svi elementi njegove časničke uloge zajednički su podunavskim i primorsko-ličkim Bunjevcima. Jedina se uočljiva razlika tiče kumova partnera u ulozi svjedoka: u podunavskih